

УДК 37.013.42

*Козубовська Ірина,
Шикітка Галина*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТЕРМІНІВ «АДАПТАЦІЯ» І «СОЦІАЛІЗАЦІЯ» ОСОБИСТОСТІ

В статті аналізуються поняття «адаптація» і «соціалізація», розглядаються окремі види адаптації та механізми її реалізації. Звертається увага на існування різних наукових підходів до розуміння цих понять, спільним для яких є визнання наявності зв'язку між ними. Підкреслюється складність понять, що зумовлює необхідність їх подальшого дослідження.

Ключові слова: наукові підходи, адаптація, соціалізація, зв'язок.

Постановка проблеми. Складний сучасний період розвитку української держави, який супроводжується низкою труднощів в політичній, економічній, соціальній, духовній сфері, викликає дезадаптацію в багатьох людей, втрату життєвих орієнтирів, зневіру і песимізм. З огляду на це, актуальним вважаємо дослідження особливостей процесів адаптації і соціалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми адаптації і соціалізації присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених в багатьох галузях науки, зокрема, біології, соціології, фізіології, психології, педагогіки та інших: К. Андросович [1], М. Блажківський [2], М. Борштейн [3], О. Сухарев [4], проте однозначного тлумачення цих понять немає.

Мета статті: проаналізувати основні підходи до розуміння понять «адаптація» і «соціалізація» особистості.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що термін «адаптація» запозичений з латинської мови і означає пристосування [5, с.10].

Адаптація – це динамічний процес. Завдяки цьому, рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку й продовження роду. Процес адаптації реалізується щоразу, коли в системі «організм-середовище» виникають значючі зміни, і забезпечується формування нового гомеостатичного стану, який дозволяє досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій. Оскільки організм і середовище перебувають не в статичній, а динамічній рівновазі, їх співвідношення змінюється постійно, отже, постійно повинен здійснюватися процес адаптації.

До адаптації прагне все живе, у тому числі й люди. У результаті адаптації забезпечується емоційний комфорт, рівновага, знімаються стреси. Але фактори й умови, які сприяють адаптації, у людей зовсім різні. Наприклад, для одних, щоб відчувати емоційну рівновагу в діяльності,

спілкуванні й творчості, треба бути таким, як усі, в інших така гармонізація настає тоді, коли людина перебуває в ролі лідера, для третіх головне – подолати перешкоди і т. д.

Мета діяльності будь-якої людини супроводжується прагненням до емоційного задоволення, комфорту, гармонізації з оточенням, які неможливі без адаптації, а вона в кожного досягається по-різному. Важливо одне, що всі адаптовані особистості зазвичай емоційно врівноважені, у них є сенс існування, нехай і не завжди усвідомлений, мало деструктивних стресів, переживань. Але адаптація не повинна стати самоціллю, бо в цьому випадку ми будемо виховувати конформістів. Адаптація – умова розвитку особистості, розкриття її індивідуальності, і це головний акцент.

Розрізняють різні види адаптації, проте зазвичай вони взаємозв'язані. Наприклад, психологічна адаптація особистості в суспільстві відбувається завдяки таким психологічним механізмам, як рефлексія, ідентифікація, емпатія тощо. Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища. Як слушно відзначає О. Безпалько, без психологічної адаптації соціальна була б неможливою [6, с.8].

Часто у науковій літературі мова йде про соціально-психологічну адаптацію особистості, яка розглядається як складний, багаторівневий і ієрархічно організований процес взаємодії особистості й соціального середовища, що приводить до реалізації внутрішньо особистісного потенціалу в конкретних умовах життєдіяльності, це процес об'єктивних і суб'єктивних відносин, узгодження й зміни властивостей систем, що взаємодіють. Процес соціально-психологічної адаптації особистості, соціальної групи повинен аналізуватися з позиції єдності особистісної й інституціональної сторін. З однієї, як універсальний процес пристосування людей у соціумі, який визначається інституціональним рівнем і об'єктивує відносини середовища й особистості за допомогою активної діяльності. З іншого боку, адаптація є внутрішньо мотивований процес, який спонукає людину до активної діяльності, зберігаючи в ній соціальне. Отже, адаптація виступає у якості процесу пристосування (соціальний феномен), і специфічного стану особистості: домагань-очікувань, ціннісних орієнтацій, настроїв. У результаті закладених можливостей людина забезпечує собі значну незалежність від навколишнього середовища, надає своїй діяльності конструктивного характеру, що змінює як саму поведінку людини, так і навколишнє середовище.

Адаптація має відношення до евристичних, почуттєвих, комунікативних, ціннісно-орієнтаційних, інституційно-організаційних та інших компонентів взаємодії суб'єкта й середовища. Відбувається перетворення його внутрішнього світу, реалізація прихованих потенцій, що

допомагають повноцінно включитися в процеси соціальної адаптації як активної особистості.

Процес адаптації тісно зв'язаний з процесом соціалізації. Термін «соціалізація», який все частіше вживається в останні роки (спочатку він з'явився в зарубіжній соціальній психології, потім в 60-ті роки ХХ століття перейшов у вітчизняну психологію), має велике значення навантаження й різними авторами трактується далеко не однозначно. Так, часто зустрічається визначення соціалізації як «засвоєння індивідом соціального досвіду, у процесі якого формується конкретна особистість», яке, на нашу думку, є цілком правомірним. М. Шевандрін відзначає, що соціалізація – це процес і результат включення індивіда в соціальні відносини. Вона здійснюється шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду й відтворення його у своїй діяльності [7, с.194]. Особистість тут уже не розглядається як істота пасивна, оскільки мова йде не тільки про засвоєння досвіду, але і його відтворення. В результаті соціалізації людина засвоює стереотипи поведінки, норми й ціннісні орієнтації зовнішнього середовища, у якому вона функціонує, але робить це відповідно до раніше засвоєного досвіду й потреб.

Отже, при визначенні процесу соціалізації в одному випадку мова йде тільки про засвоєння індивідом певних норм і цінностей; у другому – про засвоєння соціального досвіду й відтворення його в діяльності; в третьому – про засвоєння й відтворення досвіду не тільки за рахунок діяльності, але й за рахунок включення у різного роду взаємини. Якщо розглядати фактори соціалізації, які діють на кожну особистість, то в них тісно переплітаються явища стихійні й цілеспрямовані. До стихійних, неорганізованих впливів можна віднести умови проживання (екологію, економіку, національні відносини, засоби комунікації), до цілеспрямованих – спеціально організоване навчання й виховання в родині, школі, закладах вищої освіти. Всі ці умови, утворюючи систему, детермінують розвиток особистості, сприяють її самодетермінації як на свідомому, так і на неусвідомленому рівні. Другий нерідко формується під впливом стихійних факторів і містить інстинкти, неусвідомлені мотиви, потяги, установки, ідеали, самооцінку.

Аналізуючи сутність понять адаптації й соціалізації, відзначимо, що в науковому співтоваристві існують різні думки щодо співвідношення, зв'язків та понятійних рамок цих явищ. Більшістю авторів визнається факт зв'язку й взаємовпливу між процесами адаптації й соціалізації, проте цей зв'язок тлумачиться по-різному. Так, деякі вчені (Ю. Ган, І. Милославова та ін.) розглядають адаптацію як елемент соціалізації, її початковий етап. Відзначимо, що вищезгадане трактування співвідношення процесів адаптації й соціалізації найчастіше базується на розумінні соціалізації як процесу засвоєння соціального досвіду індивідом і включення його в систему суспільних відносин у ході здійснення індивідом специфічних форм діяльності. На думку цих учених, соціальна адаптація – це один з механізмів соціалізації, що дозволяє особистості (групі) активно включатися в різні

структурні елементи соціального середовища шляхом стандартизації повторюваних ситуацій, що дає можливість особистості (групі) успішно функціонувати в умовах динамічного соціального оточення. Вищезгадана точка зору правомірна за умови відсутності різночитань у розумінні загальних елементів понять як механізмів процесу соціалізації. Наприклад: перша фаза пристосування індивіда до середовища (соціальна адаптація); друга фаза – процес включення соціальних норм, цінностей у внутрішній світ людини (інтеріоризація). Інша група авторів (В. Бочарова, Т. Шибутані та ін.) заявляють про відсутність принципових відмінностей між процесом адаптації і процесом соціалізації, припускаючи при цьому, що в основі даних явищ лежить процес нагромадження індивідом різноманітних навичок. Третя група вчених трактує адаптацію як поняття більш широке, ніж соціалізація. Таке трактування властиве вченим, що розуміють адаптацію як сутність людського життя, при цьому обумовлюється адаптація за допомогою біологічної й соціальної програм спадкування. Такої точки зору дотримується З. Фрейд, який вважав, що соціальне становлення людини загалом завершується до 5-6 років, а, долаючи цей віковий рубіж, люди пристосовуються до умов соціуму на базі біологічних механізмів адаптації.

Розбіжності в поглядах учених обумовлені неоднозначністю й складністю феномену адаптації і соціалізації.

Очевидно, соціалізацію доцільно розглядати як процес становлення особистості як суспільної істоти, у ході якого складаються різноманітні зв'язки особистості із суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, здобувається соціальний досвід, накопичений людством за весь період розвитку. Адаптація – це процес установаження оптимальної відповідності особистості й навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності, яка дозволяє індивіду задовольняти актуальні потреби й реалізувати пов'язані з ними значимі цілі (при збереженні фізичного й психічного здоров'я), забезпечуючи в той же час відповідність психічної діяльності людини, її поведінки вимогам середовища. Основними відмінностями адаптації й соціалізації є: різні функціональні обов'язки, відмінності процесів за глибиною впливу на людину і тривалості в часі. Крім того, соціалізація відбувається за рахунок придбання індивідом соціального досвіду суспільства в цілому, а адаптація – за рахунок засвоєння досвіду конкретної соціальної спільності.

Соціальна самосвідомість особистості виступає як механізм адаптації, при якому відбувається формування й осмислення своєї соціальної приналежності і ролі. Існують і такі механізми соціально-психологічної адаптації особистості, як: когнітивний, що включає всі психічні процеси, пов'язані з пізнанням: відчуття, сприймання, уява, пам'ять, мислення, мовлення і т.п.; емоційний, що включає різні моральні почуття й емоційні стани: занепокоєння, заклопотаність, співчуття, осуд, тривога і т.д.;

практичний (поведінковий), що передбачає певну спрямовану діяльність людини в соціальній практиці.

Загалом всі ці соціально-психологічні механізми адаптації особистості становлять повну єдність. Соціальна адаптація включає: реалізацію механізму взаємодії особистості з мікросередовищем шляхом певного пристосування до нього через спілкування, поведінку, діяльність; засвоєння норм, моральних цінностей найближчого позитивного соціального оточення шляхом їхнього раціонального усвідомлення або шляхом інтеріоризації; досягнення стану адаптованості суб'єкта шляхом устанавлення динамічної рівноваги між його особистісними устанавками й очікуваннями соціального середовища при наявності контролю з його боку. Найважливішим компонентом адаптації є узгодження самооцінки і домагань суб'єкта з його можливостями і з реальністю соціокультурного середовища. Чим менше виражене індивідуальне особистісне начало, тим більше соціальна адаптація має характер пристосування до умов соціального середовища й розвертається як гнучко організована в нових умовах пошукова активність.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що: а) адаптація – це частина соціалізації, можливо, навіть її різновид; б) адаптація передбачає обов'язкову активність особистості, щоб гармонізувати власні відносини із середовищем (шляхом зміни соціальних ролей, формування навичок суспільної поведінки, прагнення до мети і т. д.); в) соціальна адаптація передбачає процес пристосування, але вона одночасно й умова успішності процесів розвитку особистості, її розквіту.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі обумовлені складністю понять «адаптація» і «соціалізація» та полягають у виявленні педагогічних умов ефективності їх проходження.

Список використаних джерел

1. Андросович К. Феномен адаптації як предмет наукового аналізу. // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Вип. 3(46) 03/ 2016. С.20–24.
2. Блажківський М. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип.1. С. 233–242.
3. Borustein M., Hahn C. Development pathways among adaptive functions and externalizing and internalizing behavioral problems. *Development science*. 2013. Vol. 17. P. 76-87.
4. Сухарев А.В. Этнофункциональный подход к психологическим показателям адаптации человека. *Психологический журнал*. 2007. № 6. С.84–86.
5. Словник іншомовних слів / укладач О. Давидова. Тернопіль: Підручники і посібники. 2010. 430 с.
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг.ред. І. Д. Звереві. Київ–Сімферополь : Універсум, 20013. 536 с.
7. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании. Москва: «ВЛАДОС», 1995. 541с.

Козубовская Ирина, Шикитка Галина

**НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ПОНЯТИЙ
«АДАПТАЦИЯ» И «СОЦИАЛИЗАЦИЯ» ЛИЧНОСТИ**

В статье анализируются понятия «адаптация» и «социализация», рассматриваются отдельные виды адаптации и механизмы её реализации. Внимание обращено на существование различных научных подходов к пониманию этих понятий, общим для которых является признание связи между ними. Подчёркивается сложность понятий, что предусматривает необходимость их дальнейшего изучения.

Ключевые слова: научные подходы, адаптация, социализация, связь.

Kozubovska Irina, Shikitka Galina

**SCIENTIFIC APPROACHES TO THE UNDERSTANDING OF THE
TERMS «ADAPTATION» AND «SOCIALIZATION» OF THE
PERSONALITY**

In this article the terms «adaptation» and «socialization» are discussed. Some kinds of adaptation and the mechanisms of its realization are considered. The attention is paid to the existence of many different scientific approaches to the understanding of these terms but all of them recognize the connection of adaptation and socialization. The necessity of future investigation in this field is underlined.

Keywords: scientific approaches, adaptation, socialization, connection.